

Червінська О.В.

Чернівецький національний університет

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Коли йдеться сьогодні про оновлення наукової та просвітницької ситуації в Україні, усі відчують, що перш за все це означає докорінну зміну світоглядних ґрунтів, ревізію так званих “методологічних засад” і таке ін. Не підлягає сумніву, що реорганізація всієї мережі планових дисциплін, відкриття нових спеціалізацій у філологічній освіті пов’язані саме з цим. У чому сенс? Нині здійснюється активне усвідомлення себе через енергійне сприйняття ентропії попередньої цілісної історико-культурної моделі інтелектуального існування, відбувається виокремлення нових аксіологічних парадигм, натепер зручних для утримування культурної рівноваги між своїм і чужим, зрозуміло, говорячи учительською мовою, що назріла й “робота над помилками”.

Розглянемо ситуацію в нашій літературознавчій галузі відповідно до курсів із зарубіжної літератури. У радянській школі вивчення літературної спадщини зводилося до вивчення двох літератур – української та російської, зарубіжна література, навіть у головних своїх зразках, фактично була відсутньою, маленький факультатив із зарубіжної літератури лише припускався або й зовсім не брався до уваги. Тепер усе змінилося. В нових умовах, коли російська література перейшла у статус зарубіжної, звужувати цю зарубіжну літературу до параметрів однієї номінації виходить не зовсім логічно. Отже, постає питання про формування справжнього або такого наближеного “образу” зарубіжної літератури, як він є – програма не на один день.

Важливо також враховувати, що “зарубіжна література” тепер змінює свій статус академічної, суто філологічної дисципліни, призначеної для відповідних гуманітарних факультетів вищої школи, на роль іншого порядку: вона стає *загальноосвітньою*, як, скажімо, рідна мова, математика, географія, малювання або фізичне виховання. Що парадоксально сьогодні робить цю дисципліну “своєю” для цілого народу (про це трохи нижче). Безсумнівно, що за цією подією крокують й найнесподіваніші наслідки, до яких треба готуватися. По-перше, очевидно, що нова генерація в Україні кардинально змінює свою інтелектуальну орієнтацію; по-друге, і внаслідок попереднього, утворюється прірва між культурою батьків і дітей, яка знову і в котре може стати наперед

фатальною для їхніх стосунків, утворивши так званий і бруталний “розрив поколінь”; отже, по-третє, наближаючись до раніше віддаленого, ми ризикуємо несподівано віддалитися від самих себе... На наших очах потроху набирає сили кризова ситуація в духовній сфері, проте наше завдання – шукати гідні виходи й у наших силах, будемо сподіватися, – їх знайти. Але для цього спочатку треба перетворити повний цикл “зарубіжки” у справжній *аналітичний* курс, адже насправді ідіома “зарубіжна література” є абстрактною фікцією й існує лише як оформлена в той чи інший спосіб “інтерпретація цієї зарубіжної літератури”.

Висновок І.А.Єсаулова про те, що історія літератури “у своїх головних аксіологічних координатах ні в якій мірі не збігається з аксіологією об’єкта свого оповідування”, на жаль, має повне право на існування (Див.: Зб. Евангельский текст в русской литературе XVIII-XX вв. – Петрозаводск, 1994, с.382). Отже, йдеться про «розбіжність».

Виходячи з подібних міркувань, плідні напрями в позитивну перспективу можемо виявити в таких темах, як: 1. Зарубіжна спадщина як корисний контекст для сучасної української культурної ситуації. 2. Вивчення зарубіжної літератури в історичній перспективі і проблеми періодизації. 3. Ставлення до літературного тексту. 4. Аналіз літератури як специфічного прояву філософії буття.

Перший із зазначених аспектів припускає необхідність певного роду “фільтрації” зарубіжної літературної спадщини у світлі пріоритетів сучасних культурних хвороб і потреб молодіжного середовища. Усі ми відчуваємо, що має бути як мінімум дві різні інтерпретації історії літератури зарубіжного походження: одна адаптується до дитячої свідомості, інша призначається для дорослих (тобто для учнів і студентів необхідно створювати дві окремі програми). Колись в ідеальному майбутньому ця остання зможе вдало лягти на ґрунт попередньої – при умові збереження необхідного акценту на внутрішню родинність між ними. Окрім того, упорядковуючи параметри контекстуально важливих для сучасної української культури фрагментів зарубіжної літературної історії, давайте те, що може зашкодити юній душі, віддамо в насолоду справжнім і загартованим фахівцям – допоки не затвердився її “моральний імператив”, поставимо собі в обов’язок захистити її від безглуздох спокус, вводити у закордонні культурні світи на малих швидкостях, інакше тернистим буде для нашої молоді духовний шлях і бідним наш урожай. Візьмемо в цьому приклад з видатних учителів молоді, що так чи інакше підтримували ідею “цензури”, Платона, Августина або Гегеля, хоча на сьогодні вже також трохи старомодного, проте все одно недосяжного у своїй спостережливості й аргументації (згадаймо тут його думку про те, що певний художній характер змальовується

у певному середовищі, але існує потреба, щоби це “зовнішнє середовище узгоджувалося не тільки зі змальованими характеристиками, але також і з *нами*” (Гегель Г.-В.-Ф. Естетика. В 4 т.Т.1. М: Искусство, 1968. – С.274).

Список авторів і рекомендованих творів для шкіл потребує докорінної зміни. Перегляд шкільних програм провокує різноманітні запитання. Скажімо, замість флорберівської “Пані Боварі” чому б не розглянути “Саламбо”? Або до чого привчає твір А.Міллера “Тропік рака, тропік козерога”? Або роман М.Фріша “Гомо Фабер” з інтригою, замішаною на інцесті, хіба може вважатися презентативним для цього письменника? Що візьме дитина від Маркесівського “100 років самотності”? Тощо... Є твори, зміст яких для незрілого розуму стає моральною спокуюю. Тому, якою б це не вважалось високою класикою, подібні зразки краще не давати учням, або замінити на більш корисні для дитячого інтелекту.

З приводу “історичного аргументу”. Останнім часом проблема конверсії між історичною наукою та іншими дисциплінами гуманітарного профілю, з літературою, зокрема, вже ні в кого не викликає здивування: ми повертаємось до традицій світоглядної практики, певною мірою – до синкретизму усвідомлення світу. Як ми пам’ятаємо, Гомер, Плутарх, Геродот та інші представники античної старовини були для сучасників скоріше джерелом історичної “хроніки”, аніж витоків міфологічної сюжетики. Навіть ще за часів Середньовіччя руський билинний епос також претендував вважатися за правду (твердження Д.Ліхачова).

Погодимось із тим, що художній матеріал справді бере безпосередню участь у формуванні поведінкових стереотипів, тобто є, поза всім, справжнім історичним ферментом. На ньому завжди виховувалися та будуть виховуватися ті, хто пізніше включався в новий історичний досвід.

Погляд на історію як на джерело формування нової людської поведінкової моделі в умовах історичного зсуву, розуміння *феноменального* сенсу цього явища необхідні вкрай. Чим приваблює література як джерело певного історичного досвіду? Хоча самі письменники майже завжди виступають “творцями позитивних утопій”, проте в літературному витворі завжди міститься певна психологічна *правда* (в іншому разі позбавлені цього компоненту твори читалися б тільки під тиском, в умовах ідеологічної диктатури – як нам це відомо з досвіду літератури доби “соціалістичного реалізму”! – колись і ця проблема може стати об’єктом роздумів історіософії). Отже, цілком закономірно, що читачі уважніше вхоплюють ті соціальні компоненти твору, що фіксують ситуацію, подібну своїй епосі. Наша доба – це також доба Гаврошей, Жюльєнів Сорелей, Батьків Горіо, Нових українців

тощо. Проте історія – не тільки джерело, що постачає літератури цікаві сюжети, у своєму глибинному сенсі це до того ж здійснена філософія досвіду. В цьому сенсі вона вступає в зовсім особливі стосунки з літературним процесом, стає його другим обком. Чи насправді, як прийнято стверджувати, “література випереджає свою добу”? Якщо ми поглянемо на це з боку такої теми, як “Література і влада”, то змушені будемо визнати, що це суттєво не так! Догматизм попередньої пори в’ївся в усі пори, й ця “спітнілість” виглядає як “пост-модерн”, що надзвичайно симптоматично обернутий саме на хвіст минулого.

Отже, історію треба не тільки знати, але й досліджувати як культурологічний компонент усього філологічного фундаменту. Але, на жаль, подібна позиція міждисциплінарної конвергенції сьогодні притаманна скоріше західноєвропейській науковій позиції (пригадаємо твори Коллінгвуда, Юнга, Гольдштейна, Сорокіна, Мілюкова тощо), оскільки там апіорі стверджується і визнається суб’єктивізм будь-якого історичного твердження, більше того – порушується питання історії як форми нарративного дискурсу. В цьому розумінні методологічно виправдовується й художній літературний текст як певне історичне джерело. У зв’язку із чим виникає новий ряд питань. Періодизація – чи не є вона однолінійною акцією штучно? Візантія та Рим не укладаються аж ніяк в єдині матричні параметри, відповідно, ми повинні мати дві періодизації. А якщо ми розширимо параметри літературного “всесвіту”, що тоді доведеться враховувати...? Усі ці аспекти необхідно враховувати постійно і розуміти відносність аксіологічних засад літературного руху як цілісної єдності. Ця “єдність” насправді складається з купи протиріч. Адже й самі історичні факти, що приховані у підґрунті цього, можуть висвітлюватися по-різному. Скажімо, щодо хрестових походів, про які існує стільки різноманітних літературних споминів та інтерпретацій у європейській традиції, і персонажі, яких зовнішньо подекуди нагадують нам образи й нашого славного богатирства або козацтва, оскільки й ті, й ті ніби воювали з “невірними”, але ось що підкреслює неупереджений, цілком безрелігійний історик радянських часів М.А.Заборов, аналізуючи початкову стадію хрестових походів, коли виводить об’єктивний привід одного з перших епізодів історії хрестоносців так: “Справжній сенс проекту війни із сельджуками був іншим: повернути грецьку церкву у лоно римської, розширити сферу впливу католицтва, насильно включивши Візантію в орбіту папського діяння, та заволодіти багатствами греко-православної церкви” (Заборов М.А. Крестоносцы на Востоке. – М, Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, 1980. – 320 с. – С..27). Отже, знання історії значною мірою проставляє додаткові й необхідні

акценти у більш-менш вірогідній рецепції текстів чужої літератури.

Нарешті, навіщо нам взагалі вивчати цю зарубіжну літературу? Заради якихось спекулятивних ідеологічних вправ – важкувато. Просто так, заради ерудиції, – це також недостатньо вправа. Для самоусвідомлення – тоді в якому разі? Література як форма мислення та самовираження певної культури – неосяжна зона потенційно надзвичайно цікавої проблематики... Хотілося б звернути увагу вчених на дуже суттєву проблему: відсутність координаційних зв'язків між провідними напрямками сучасної української літературної науки.

І ще один аспект. У тексті відбувається зустріч двох людей: письменника з читачем: у разі зарубіжного автора насправді можна говорити про зустріч двох різних менталітетів, що дуже рідко коли враховується, в більшості разів відбувається адаптація чужого на свій звичай. На жаль, не дуже часто у науково-критичних творах про зарубіжну літературу ми зустрічаємося з подібними зауваженнями, як, наприклад, у цьому акцентованому фрагменті А.М.Зверева про Джорджа Оруелла: "Оруелл був суто англійським письменником, що увібрав найбільш усталені з британських традицій – тверезість думки, чужої до занадто героїчних сягань, повагу до людської гідності, до прав та ладу, ледь сухий раціоналізм, досконале відчуття неадекватного та кумедного. Особливий, суто англійський лад розуму відчувається в нього скрізь: від літературних суджень до оцінок найскладніших політичних конфліктів важких часів, у які йому судилося жити" (Оруелл Дж. «1984» и эссе разных лет. – М.: Прогресс, 1989. – 384. – С.7). Але якщо ми не знаємо про ментальні позитиви іншого народу, то чи можна вважати наше сприйняття прочитаного адекватним його справжньому пафосу? Це ще одне, на перший погляд, риторичне, та насправді відкрите питання.

Сьогодні науковців цікавить література як об'єкт суб'єктивного сприйняття, як зона інтерпретації, як поле світоглядних протиріч між герменевтичним досвідом остаточностей та рецептивною невичерпною енергетикою тексту. Сьогодні ще не вщухають дискусії про наративність, відкритим залишається питання про повноваження, які можна надавати інтерпретації. Остання проблема пов'язана з функціональним сенсом цієї інтерпретаційної процедури як специфічної форми мислення. І тоді ми будемо зобов'язані вести мову про природу різних аксіологічних неспівпадінь і вийти на велику проблему зв'язку зарубіжної літератури із зарубіжною філософією, що, звичайно, вже стає для нас небезпечним, бо спроможне зламати в нашій інтелектуальній системі усталених наукових звичок традиційний потяг до виваженої, визнаної у своїх наукових координатах пристойної академічності.

На завершення. Питання про організацію науки, а також форми її впровадження та викладання у вищій школі є серйозною науковою проблемою, до того ж досить старовинною. Колись, ще у 20-ті роки минулого століття, воно стало об'єктом взаємокритичної рефлексії таких двох видатних представників світової філософії й відомих університетських професорів, як К.Ясперс (брошура “Ідея університету” – 1923) та Гайдеґґер (промови “Самоствердження німецького університету” та “Німецький студент як робітник” – 1933), причому кожний з них мав власну філософсько-педагогічну концепцію, оскільки, цитуючи їхню дослідницю, “тема оновлення університету була предметом амбіцій обох філософів” (с.21) (Мартін Гайдеґґер очима сучасників/ Упор. та переклад М.Д.Култаєвої. – К.: СтилоС, 2002. – 128 с. – С. 16-23), можна поширити це зауваження й на кожного із нас.

Університет, на відміну від академічних інститутів, – дуже своєрідна форма буття науковця, яке насправді здійснюється “в темпі”, на великих швидкостях, у багатьох робочих “режимах”. Лекції, спілкування з колегами інших наукових галузей, діалоги, різноманітна педагогічна діяльність, шанована методика – саме на таких рівнях здійснюється університетське життя. Університетське середовище відповідно “формує” образ людини, прилученої до його діяльності. Це велика арена, поле битви, сцена, “дім”... Кафедри тут є одночасно і науковими осередками, і центрами методологічної просвіти для вчителів регіону, і місцем зустрічі зрілості з юністю, палко жадаючою знань. Усе це створює надзвичайно своєрідний ландшафт духовного життя і водночас особливий тип науковця, якому не талантих відриватися від землі.